

नेपाली र आठपहरिया भाषाको सङ्गति व्यवस्थाको तुलनात्मक अध्ययन

यज्ञप्रसाद गुरागाईं

उपप्राध्यापक

नेपाली विभाग, धनकुटा बहुमुखी क्याम्पस, धनकुटा, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाल

Email: guragain.yagya@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.3126/dristikon.v10i1.34598>

लेखसार

यस लेखमा नेपालमा बोलिने नेपालको मुख्य भाषा नेपाली र धनकुटा जिल्लाको धनकुटा नगरपालिकामा बसोवास गर्दै आएका आठपहरिया जातिको आठपहरिया भाषाको सङ्गति व्यवस्थाको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ। सङ्गति व्यवस्था भन्नाले कर्ता र क्रियाबीचको, विशेषण र विशेष्यबीचको, नाम र सर्वनामबीचको, कोटिकर र अन्य शब्दका विचको तथा क्रियोयोगी र क्रियाबीचको मेललाई बुझिन्छ। हरेक भाषाका आआफ्नै व्यवस्था हुने भएकाले यी दुई भाषाका बीचमा के कस्तो सङ्गति व्यवस्था रहेको छ भन्ने प्रश्नको समाधान यहाँ खोजिएको छ। तसर्थ यहाँ उक्त भाषाहरूका बीचमा भएको सङ्गति व्यवस्थाको तुलनात्मक अध्ययन गरी निचोड प्रस्तुत गर्नु यस लेखको उद्देश्य रहेको छ। यस अध्ययनबाट नेपाली भाषा र आठपहरिया भाषाको तुलनात्मक स्थिति बुझ्न चाहने र नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्ने विद्यार्थी तथा तिनका शिक्षकहरूलाई लाभ पुग्न सक्छ। यस लेखमा धनकुटा जिल्लालाई अध्ययनको क्षेत्र बनाइएको छ। प्रश्नावली तथा अन्तर्वार्ताका माध्यमबाट सङ्कलन गरिएका सामग्रीहरूलाई प्राथमिक सामग्री र व्याकरणका पुस्तक, शब्दकोश, पत्रपत्रिका आदिबाट सङ्कलन गरिएका सामग्रीहरूलाई द्वितीय सामग्री मानी तुलनात्मक विधिबाट तिनको प्रस्तुतीकरण गरिएको छ। तथ्याङ्कको विश्लेषणबाट यी दुवै भाषाबीच केही समानता र केही भिन्नताहरू पाइएका छन्। खासगरी दुवै भाषामा वचनगत समानतामा साथै समयवाचक क्रियायोगी र क्रियाबीच तथा कोटिकर र अन्य शब्दका बीचको समानताको अवस्था फेला पार्न सकिन्छ। आठपहरिया भाषामा नेपाली भाषामा जस्तो विशेषण र क्रियापदका लिङ्गभेदक रूपहरू छैनन् अनि नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियापदका आदरभेदक रूपहरू पनि पाइँदैनन्। तसर्थ लिङ्ग तथा आदरका आधारमा आठपहरिया भाषामा नेपाली भाषामा जस्तो सङ्गति व्यवस्था पाउन सकिँदैन। फेरि आठपहरिया भाषामा द्विवचनको व्यवस्था भएकोले द्विवचन कर्ता अनुसार क्रिया निर्धारण हुनुका साथै कर्म तथा स्थानवाचक क्रियायोगीले क्रिया निर्धारण गरी विशेष सङ्गति व्यवस्था कायम गरेको छ। यस्तो व्यवस्था नेपाली भाषामा पाइँदैन।

शब्दकुञ्जी : सङ्गति, विशेष्य, भेदक, भेद्य, कोटिकर, द्विवचन

विषय परिचय

नेपाली भाषा नेपालको प्रमुख भाषा हो किनकि बहुसङ्ख्यक नेपालीले बोल्ने बुझ्ने भाषा यही हो। नेपालमा यस भाषाले शिक्षाको माध्यम, सञ्चारको माध्यम, सरकारी कामकाजको माध्यम, साभ्ना सम्पर्कको माध्यम भाषाको भूमिका निर्वाह गरेको छ। अर्को शब्दमा भन्दा यस भाषाले नेपालमा सबैभन्दा बढी कार्यभार वहन गरेको छ। यस भाषामा प्रचुर साहित्य रचना हुनुका साथै व्याकरण, शब्दकोश, पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सन्दर्भपुस्तक तथा पत्रपत्रिकाहरू प्रकाशित भएका छन्। भाषाको पारिवारिक वर्गीकरणका दृष्टिले यो भाषा भारोपेली परिवारअन्तर्गत पर्दछ। यसको प्रयोग नेपालमा नेपालभर र विदेशमा भारत, भुटान, वर्माका विभिन्न भूभागमा

भएको पाइन्छ। राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार नेपालमा नेपाली भाषाका वक्ताहरूको सङ्ख्या ११८२६९५३ छ (केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, २०१२, पृ.१६४)।

नेपाल बहुभाषिक मुलुक भएकाले यहाँ विभिन्न भाषाभाषीहरू बसोवास गर्दछन्। यस्ता भाषाभाषीहरूमध्ये आठपहरिया राई भाषीहरू एउटा भाषिक वर्गमा पर्दछन्। यिनीहरूले बोल्ने भाषालाई नै आठपहरिया भाषा भनिन्छ। यो भाषा भोटबर्मेली परिवारअन्तर्गतको रा आठपहरिया राई जाति र भाषाको परिचय दिँदै न्यौपानेले भनेका छन्, “आठपहरिया शब्दले आठप्रे, आठप्रे, आठपहरे, आठपगरिया, आठपहरिया, आठपरिया अनेक नामले चिनिने पूर्वी नेपालको एउटा किरात जातिविशेष र एउटा भाषाविशेष दुवैलाई बुझाएको पाइन्छ (२०५८, पृ. १५)।” यस अर्थमा आठपहरिया शब्द राई किरात जातिको एउटा वर्ग र तिनले बोल्ने भाषा दुवै अभिप्रायमा प्रयोग गरिएको पाइन्छ।

यो भाषा भोटबर्मेली परिवारअन्तर्गतको राई-किराती समूहमा पर्दछ (गौतम, २०४९, पृ. २०२)। किरात जातिका पश्चिमी, केन्द्रीय र पूर्वीमध्ये पूर्वी समूहको धनकुट्टेली उपसमूहमा आठपहरिया राई पर्दछ (न्यौपाने, २०५८, पृ.३९)। यिनीहरू धनकुटा जिल्लाको तत्कालीन भिरगाउँ, बेलहारा तथा धनकुटा नगरपालिका र हालको धनकुटा नगरपालिकामा बसोवास गर्दै आएका छन्। यहाँका केही विद्यालयमा विगत केही वर्षदेखि मातृभाषाका रूपमा प्राथमिक तहसम्म यस भाषाको पठनपाठन हुँदै आएको पाइन्छ। यस भाषामा शब्दकोश, पाठ्यपुस्तक सन्दर्भपुस्तक केही साहित्यिक पुस्तकहरू प्रकाशित भएका छन्। २०६८ सालको जनगणनाअनुसार नेपालमा यस भाषाका वक्ताहरूको सङ्ख्या ५५३० रहेको छ (केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, २०१२, पृ.१६६)।

हरेक भाषामा भाषिक व्यवस्था हुन्छ। यो भाषाको एउटा विशेषता नै हो। भाषामा पाइने व्यवस्था वर्ण, व्याकरण र अर्थसँग सम्बद्ध हुन्छ। सङ्गति पनि एक किसिमको भाषिक व्यवस्था नै हो। यो भाषिक व्यवस्था व्याकरण व्यवस्था अन्तर्गत पर्दछ। वाक्यमा एकभन्दा बढी पदहरू आउँछन्। यस्ता पदहरूका बीचमा हुने बराबरीपनलाई सङ्गति भनिन्छ। शर्माका अनुसार पदसङ्गति एक प्रकारको व्याकरणात्मक सम्बन्ध हो, जुन वाक्यका दुई वा दुईभन्दा बढी रूप वा पदहरूमा हुन्छ र त्यस्ता रूपहरूले समान अभिलक्षण देखाउँछन् (शर्मा, २०५३, पृ.१३८)। यो रूपायन प्रक्रियासँग पनि सम्बन्धित छ किनकि रूपायनले सङ्गति निर्धारणमा सहयोग गरेको हुन्छ। यस लेखमा नेपाली भाषा र आठपहरिया भाषामा निहित सङ्गति सम्बन्धी व्यवस्थाको तुलनात्मक अवस्था के कस्तो रहेको छ भन्ने समस्या कथनको समाधान खोजिएको छ। यसर्थ उक्त भाषाहरूको सङ्गति व्यवस्थाका बीचमा भएका समानता र भिन्नताहरूको अध्ययन गर्नु यस लेखको उद्देश्य हो।

शोधविधि तथा सामग्री

प्रस्तुत अध्ययनका लागि नेपाली भाषाका सामग्रीहरू सङ्कलन गर्ने क्रममा नेपाली व्याकरणका पुस्तकहरू तथा स्वज्ञानको उपयोग गरिएको छ भने आठपहरिया भाषाका सामग्रीहरू प्रश्नावली, अन्तर्वार्ता, स्वज्ञान, पुस्तक तथा शब्दकोशको उपयोग गरी सङ्कलन गरिएको छ। प्रश्नावली तथा अन्तर्वार्ताका लागि भने सम्भावनारहित नमुना छनोट विधिबाट जनसङ्ख्या निर्धारण गरिएको छ। प्रश्नावली तथा अन्तर्वार्ताका माध्यमबाट सम्बद्ध भाषाका आधिकारिक प्रयोक्ताद्वारा प्राप्त सामग्रीलाई प्राथमिक सामग्री र पुस्तक, शब्दकोश आदिबाट प्राप्त सामग्रीलाई द्वितीयक सामग्री मानी तिनको यथोचित उपयोग गरिएको छ। यसरी प्राथमिक र द्वितीयक स्रोतबाट सङ्कलित सामग्रीहरूलाई तुलनात्मक विधिबाट अध्ययन गरी विश्लेषण गरिएको छ।

परिणाम तथा छलफल

सङ्गति सम्बन्धी अध्ययनका लागि यसका प्रकारहरूमा केन्द्रित हुन उपयुक्त हुने भएकाले यहाँ उक्त दुवै भाषाका विशेषण र विशेष्यबीच, कर्ता र क्रियाविच, नाम र सर्वनामविच, कोटिकर र अन्य शब्दका बीच, वाच्य परिवर्तनका सन्दर्भमा कर्म र क्रियाका बीच, समयवाचक क्रियायोगीका सन्दर्भमा क्रियायोगी र क्रियाका बीचको सङ्गतिलाई तुलनात्मक रूपमा अध्ययन गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

विशेषण र विशेष्यबीच सङ्गति

विशेषणले जसको विशेषता जनाउँछ त्यसलाई विशेष्य भनिन्छ अनि विशेष्यलाई तोक्ने, जनाउने, चिनाउने वा सङ्केत गर्ने पदलाई चाहिँ विशेषण भनिन्छ । विशेषणले विशेष्यलाई सीमित बनाउने वा विशिष्ट बनाउने काम गर्छ । यी दुई पदका बीचमा हुने सङ्गतिलाई विशेषण र विशेष्यका बीचको सङ्गति भनिन्छ । यस प्रकारको सङ्गतिलाई निम्न आधारमा अध्ययन गर्न सकिन्छ :

लिङ्गका आधारमा

यस आधारमा विशेषण र विशेष्यका सङ्गतिका क्रममा नेपाली भाषामा पुलिङ्गी विशेषण र स्त्रीलिङ्गी विशेष्यका लागि स्त्रीलिङ्गी विशेषणको प्रयोग हुन्छ । आठपहरिया भाषामा भने पुलिङ्गी र स्त्रीलिङ्गी विशेष्यका लागि एउटै विशेषणको प्रयोग हुन्छ :

लिङ्ग	नेपाली भाषा		आठपहरिया भाषा	
	विशेषण	विशेष्य	विशेषण	विशेष्य
पु.	एउटा	केटो	ठिक्	यम्बेछा
स्त्री.	एउटी	केटी	ठिक्	मेच्छेमा
पु.	अग्लो	बेहुलो	केना	तालिबाङ्
स्त्री.	अग्ली	बेहुली	केना	तालिमाङ्
पु.	ठूलो	केटो	ठेना	यम्बेछा
स्त्री.	ठूली	केटी	ठेना	मेच्छेमा
पु.	आफ्नो	भान्जो	आडाना	आनाक्पा
स्त्री.	आफनी	भान्जी	आडाना	आनाक्पा

माथिका उदाहरणमा नेपाली भाषाका पुलिङ्गी र स्त्रीलिङ्गी विशेष्यका लागि अलग अलग रूपका विशेषणहरू प्रयोगमा आएका छन् । पुलिङ्ग जनाउने विशेषणहरू स्त्रीलिङ्ग जनाउन इकारान्त बनेका छन् । आठपहरिया भाषामा प्रयोगमा आएका यम्बेछा (केटो), तालिबाङ् (बेहुलो), आनाक्पा (भान्जो), शब्द र मेच्छेमा (केटी), तालिमाङ् (बेहुली) आनाक्पा (भान्जी) शब्दले नेपाली भाषामा जस्तो फरक फरक रूपका विशेषण शब्दसँग सङ्गति दर्साएकाछैनन् अर्थात् आठपहरिया भाषामा लिङ्गका आधारमा फरक फरक रूपका विशेषण शब्दहरू प्रयोगमा आउँदैनन् । त्यसो त नेपाली भाषामा पनि कतिपय पुलिङ्गी र स्त्रीलिङ्गी विशेष्यले साझा विशेषण लिएको पनि पनि पाइन्छ । आठपहरिया भाषामा विशेषण शब्द लिङ्गभेदक नहुने भएकाले यस भाषामा यस्तो स्थिति हुनु स्वाभाविकै हो । जस्तै -

नेपाली भाषा			आठपहरिया भाषा	
लिङ्ग	विशेषण	विशेष्य	विशेषण	विशेष्य
पु.	भद्र	पुरुष	मोज्जाना	यम्बेछा
स्त्री.	भद्र	महिला	मोज्जाना	मेच्छेमा
पु.	चलाख	छारो	ओचायाङ्	ठाङ्नाछा
स्त्री	चलाख	छोरी	ओचायाङ्	मेट्नाछा

यहाँ नेपाली भाषामा पुलिङ्गी विशेष्य 'पुरुष' र 'छोरो' ले जुन विशेषण लिएका छन् । स्त्रीलिङ्गी विशेष्य 'महिला' र 'छोरी' ले पनि क्रमशः सोही विशेषण लिएका छन् । त्यसरी नै आठपहरिया भाषामा क्रमशः उही अर्थका लागि प्रयोग हुने 'यम्बेछा' र 'ठाङ्नाछाले जुन विशेषण लिएका छन् 'मेच्छेमा' र 'मेट्नाछा' ले पनि सोही विशेषण लिएका छन् । यी दुवै भाषामा लिङ्गका आधारमा साझा विशेषण लिने विशेष्यहरू पाइन्छन् भन्ने कुरा उल्लिखित उदाहरणहरूले पुष्टि गर्दछन् ।

नेपाली भाषामा विशेषण वा विशेष्यका रूपमा प्रयोग हुने 'बूढो' 'बूढी' शब्द क्रमशः पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्गका सन्दर्भमा प्रयोगमा आउँछन् । आठपहरिया भाषामा 'बूढो' अर्थका लागि प्रयोग हुने 'पासिङ्' र 'बूढी' अर्थका लागि प्रयोग हुने 'मासिङ्' शब्द चाहिँ नेपाली भाषामा भैँ विशेषण वा विशेष्यका रूपमा लिङ्गभेदक भएर प्रयुक्त हुन्छन् । जस्तै :

नेपाली भाषा			आठपहरिया भाषा	
लिङ्ग	विशेषण	विशेष्य	विशेषण	विशेष्य
पु.	बूढो	मान्छे	पासिङ्	याप्मी
स्त्री.	बूढी	मान्छे	मासिङ्	याप्मी
पु.	कालो	बूढो	माक्ना	पासिङ्
स्त्री.	काली	बूढी	माक्ना	मासिङ्

नेपाली भाषामा मानवीय नाममा विशेषण विशेष्यबीच लिङ्गगत समानता पाइन्छ । मानवेत्तर नाममा चाहिँ विशेष्यले पोथी जातिको बोध गराए पनि विशेषण स्त्रीलिङ्गबोधक हुँदैन । अवशिष्ट प्रयोगका रूपमा भने विशेष्यले भाले वा पोथी जाति बुझाए अनुसार विशेषण पनि सोही बमोजिम प्रयोगमा आउँछ (अधिकारी, २०५८, पृ. ७९) । आठपहरिया भाषामा भने भाले वा पोथी जातिको बोध गराउने मानवेत्तर विशेष्य शब्द समेत एकै रूपको हुन्छ । आगन्तुक शब्दमा भने नेपाली भाषाको अवशिष्ट प्रयोग आठपहरिया भाषामा पनि पाइन्छ :

नेपाली भाषा		आठपहरिया भाषा	
विशेषण	विशेष्य	विशेषण	विशेष्य
कालो	खसी	माक्ना	मेरवा
कालो	बाख्रो	माक्ना	मेरवा
यत्रो	राँगो	नाट्टेवना	साङ्वा
यत्रो	भैँसी	नाट्टेवना	साङ्वा
सिँगारे	खसी	सिँगारे	मेरवा
सिँगारी	बाख्रो	सिँगारी	मेरवा
तारे	गोरु	तारे	गोरु
तारी	गाई	तारी	पिट्

वचनका आधारमा

नेपाली भाषा र आठपहरिया भाषामा एक वचनको विशेष्यले एकवचनको विशेषण र बहुवचनको विशेष्यले बहुवचनको विशेषण लिन्छन् । यस अर्थमा दुवै भाषामा विशेषण र विशेष्यबीच वचनका आधारमा समान अवस्था पाइन्छ : जस्तै

वचन	नेपाली भाषा		आठपहरिया भाषा	
	विशेषण	विशेष्य	विशेषण	विशेष्य
एकवचन	त्यो	केटो	याना	एम्बेछा
बहुवचन	ती	केटाहरू	यागा	एम्बेछाची
एकवचन	यो	घर	ना	पाङ्
बहुवचन	यी	घरहरू	नागा	पाङ्ची
एकवचन	एउटा	गाई	ठिक्	पिट्
बहुवचन	धेरै	गाईहरू	याप्मा	पिच्ची
एकवचन	कालो	केटो	माक्ना	एम्बेछा
बहुवचन	काला	केटाहरू	ओमाक्मा	एम्बेछाची
एकवचन	राम्रो	छोरो	ओचेटनुना	छा
बहुवचन	राम्रा	छोराहरू	ओचेटनुगा	छाची
एकवचन	ठूलो	थुन्चे	ठेना	याङ्ढोङ्
बहुवचन	ठूला	थुन्चेहरू	ठेगा	याङ्ढोङ्ची
एकवचन	सानो	बोको	नाट्युना	मेरवेछा
बहुवचन	साना	बोकाहरू	नाट्युगा/चिजिक्मा	मेरवेछाची

यहाँ नेपाली भाषा र आठपहरिया भाषाका विशेषण विशेष्यका सङ्गति सम्बद्ध वचनगत रूपहरू प्रस्तुत गरिएका छन् । यी रूपहरूलाई हेर्दा नेपाली भाषामा एकवचनमा ओकारान्त भएका विशेष्यहरू बहुवचनमा आकारान्त बन्छन् । यस्ता विशेष्यमा 'हरू' विकल्पका रूपमा जोडिन्छ । एकवचनमा ओकारान्त नहुने विशेष्यले भने बहुवचन व्यक्त गर्न अनिवार्य रूपमा 'हरू' लिने गर्छन् । आठपहरिया भाषामा बहुवचनका लागि विशेष्यमा 'ची' थप्नुपर्छ । यस भाषामा विशेषणका अन्तमा आएको 'ना' ले एकवचन र 'गा' ले बहुवचन जनाउँछ । नेपाली र आठपहरिया दुवै भाषामा वचनानुसार यसरी सङ्गति कायम भएको पाइन्छ ।

आदरका आधारमा

नेपाली भाषामा विशेषण र विशेष्यको आदर समान हुन्छ । अर्थात् विशेष्य अनादरमा हुँदा विशेषण पनि अनादरवाची हुन्छ भने विशेष्य आदरमा हुँदा विशेषण पनि आदरवाची हुन्छ । अनादरमा रहेका ओकारान्त विशेषण र विशेष्यहरू आदरार्थीमा आकारान्त बन्न पुग्छन् । आठपहरिया भाषामा भने आदरार्थीका रूपहरू पाइँदैनन् । फलतः यस भाषामा यस आधारमा विशेषण र विशेष्यबीचको सङ्गतिको चर्चा प्रासङ्गिक हुँदैन, जस्तै

	नेपाली भाषा		आठपहरिया भाषा	
आदर/अनादर	विशेषण	विशेष्य	विशेषण	विशेष्य
अनादर	सानो	केटो	नाट्युना/चिजिगना	एम्बेछा
आदर	साना	केटा	नाट्युना/चिजिगना	एम्बेछा
अनादर	ठूलो	छोरो	ठेना	छा
आदर	ठूला	केटा	ठेना	छा
अनादर	तेरो	भान्जो	का	नाक्पा
आदर	तिम्ना	भान्जा	का	नाक्पा

यहाँ नेपाली भाषामा विशेषण र विशेष्य दुवैमा अनादरार्थी र आदरार्थी रूपहरू स्पष्ट रूपमा देख्न सकिन्छ । यस भाषामा आदरका आधारमा सङ्गति कायम हुन्छ भन्ने कुरा यी रूपहरूले पुष्टि गर्दछन् तर आठपहरिया भाषामा भने विशेषण र विशेष्य दुवैमा अनादरार्थी र आदरार्थीका फरक फरक रूपहरू छैनन् । यस भाषामा आदरार्थीको प्रयोग पाइँदैन ।

कर्ता र क्रियाबीच सङ्गति

नेपाली भाषामा कर्ताको जुन लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर हुन्छ क्रियाको पनि सोही लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर हुन्छ । आठपहरिया भाषामा कर्ताको वचन र पुरुष अनुसार क्रिया निर्धारण हुन्छ । यस भाषामा कर्ता लिङ्गभेदक भएर पनि यसले लिङ्ग अनुसार फरक फरक रूपका क्रियाहरूनिर्धारण गरेको पाइँदैन । त्यस्तै कर्ताका आदरार्थी रूपहरूपनि नहुने हुँदा आदरार्थीका आधारमा कर्ता र क्रियाका बिच सङ्गतिको विशेष अवस्था पनि पाइँदैन :

नेपाली भाषा		आठपहरिया भाषा	
कर्ता	क्रिया	कर्ता	क्रिया
महेश	गयो	महेश	खाडे
राधा	गई	राधा	खाडे
भाइ	जान्छ	आन्फा	खाट्युक
भाइहरू	जान्छन्	आन्फाची	ओखाट्युक
म	जान्छु	आडा	खाटना
तँ	जान्छस्	खान्	आखाट्युक
तिमी	जान्छौ	खान्	आखाट्युक
तपाईँ	जानुहुन्छ	खान्	आखाट्युक

नेपाली भाषामा द्विवचनको व्यवस्था छैन । यस अर्थमा नेपाली भाषामा द्विवचन कर्ता र क्रियाबीच सङ्गतिको चर्चा अप्रासङ्गिक नै हुन्छ । आठपहरिया भाषामा द्विवचनको व्यवस्था छ त्यसैले यस भाषामा भने एकवचन द्विवचन र बहुवचन कर्ता र क्रियाबीचको सङ्गति विशेष चर्चायोग्य देखिन्छ :

नेपाली भाषा			आठपहरिया भाषा	
	कर्ता	क्रिया	कर्ता	क्रिया
एकवचन	म	जान्छु	आडा	खाट्ना
द्विवचन	–	–	आन्धी	खाच्चिची
बहुवचन	हामी	जान्छौं	आनी	खाडिटी
एकवचन	तँ	जान्छस्	खान्	आखाट्युक
द्विवचन	–	–	खान्ची	आखाचिची
बहुवचन	तिमीहरू	जान्छौ	खानी	आखाडिटी
एकवचन	ऊ	जान्छ	उन्	खाट्युक
द्विवचन	–	–	उन्ची	खाच्चिची
बहुवचन	उनीहरू	जान्छन्	उनिची	उखाट्युक

माथिका उदाहरणमा नेपाली भाषामा सबै पुरुषमा एकवचन र बहुवचनका कर्ता र क्रियाकाबीच फरक फरक सङ्गति कायम भएको देखिन्छ तर आठपहरिया भाषामा सबै पुरुषमा एकवचन, द्विवचन र बहुवचन क्रियाका रूपहरू फरक फरक देखिन्छन् । यस भाषामा सबै वचनका कर्ता (सर्वनामका) का रूपहरू पनि फरक किसिमका देखिएकाले उक्त सबै वचनमा कर्ता र क्रियाबीच सङ्गतिको विशेष व्यवस्था रहेको प्रमाणित हुन्छ ।

कर्म र क्रियाबीच सङ्गति

नेपाली भाषामा सकर्मक कर्तृवाच्य कर्मवाच्यमा परिवर्तन हुँदा कर्म र क्रियाबीच समानताको अवस्था पाइन्छ । यस बाहेक नेपालीमा कर्म र क्रियाबीच सङ्गतिको प्रसङ्ग आउँदैन तर आठपहरिया भाषामा भने कर्तृवाच्यमा पनि कर्म र क्रियाबीच समानताको अवस्था पनि देखापर्छ :

नेपाली भाषा	आठपहरिया भाषा
मैले उसलाई पिटें	आडा उन् लेम्सुडे
मैले उनीहरूलाई पिटें	आडा उनिची लेम्सुड्चिडे
मैले तिमिलाई पिटें	आडा खान् लेम्ने
मैले तिमिहरूलाई पिटें	आडा खानी लेम्नाने

माथिका वाक्यहरू सकर्मक कर्तृवाच्यका उदाहरणहरू हुन् । यहाँ आठपहरिया भाषाका उन् (उसलाई), उनिची (उनीहरूलाई), खान् (तिमिलाई) र खानी (तिमिहरूलाई) जस्ता कर्मपदले अलगअलग रूपका क्रियापदहरूसँग सङ्गति दर्साएका छन् । यहाँ कर्ताले क्रियासँग सङ्गति लिएको देखिँदैन । नेपाली भाषाका वाक्यहरूमा भने कर्मपदले क्रियासँग सङ्गति लिएका छैनन् बरु कर्ताअनुसार क्रियापद निर्धारण भएको छ ।

नेपाली भाषामा सकर्मक कर्तृवाच्य र सकर्मक कर्मवाच्यमा क्रियापदसँग सङ्गति निर्धारक तत्त्व क्रमशः कर्ता र कर्म पद हुन्छन् । आठपहरिया भाषामा पनि यस प्रकारको फरकपन देखापर्छ तर यस भाषामा लिङ्गार्थी आदरार्थीका अवस्थामा नभएर वचनार्थीका अवस्थामा मात्र फरकपन फेला पार्न सकिन्छ :

	नेपाली भाषा	आठपहरिया भाषा
कर्तृवाच्य	रामले आँप खायो ।	रामडा आइबो चोए ।
कर्मवाच्य	रामद्वारा आँप खाइयो ।	रामलाम्मा आइबो चाए ।
कर्तृवाच्य	हरिले फलफूलहरू बेच्यो , ।	हरिडा फलफूल छोइस्वे ।
कर्मवाच्य	हरिद्वारा फलफूलहरू बेचिए ।	हरिलाम्मा फलफूल छोइसे ।
कर्तृवाच्य	पापीले दाजुलाई पिटेछ ।	पापीडा आम्बु लेम्स्वे
कर्मवाच्य	पापीद्वारा दाजु पिटिनु भएछ ।	पापीलाम्मा आम्बु लेम्स्वेसे ।
कर्तृवाच्य	भाइले बहिनीलाई पिट्यो ।	आन्फाडा आन्फो लेम्स्वे ।
कर्मवाच्य	भाइद्वारा बहिनी पिटिई ।	आन्फालाम्मा आन्फो लेम्स्वेसे ।

नाम र सर्वनामबीच सङ्गति

जुन नामको सट्टामा सर्वनाम शब्दको प्रयोग गरिएको हुन्छ ती नाम र सर्वनामबीचको समानताको अवस्थालाई यस प्रकारको सङ्गति मानिन्छ । नेपाली भाषामा नामको वचन र आदरअनुसार सर्वनामको वचन र आदर निर्धारण हुन्छ । अर्थात् वचन र आदरका आधारमा नाम र सर्वनामबीचको समानता कायम भएको हुन्छ । नाम शब्द तृतीय पुरुषमा मात्र रहने हुनाले पुरुषका आधारमा हुने यस प्रकारको सङ्गति तृतीय पुरुषमा मात्र सम्बद्ध भएको पाइन्छ । फेरि सर्वनाम शब्दमा लिङ्ग भेद नहुने हुनाले लिङ्गका आधारमा पनि यस प्रकारको सङ्गतिको चर्चा प्रासङ्गिक मानिँदैन । आठपहरिया भाषामा पनि नेपाली भाषामा भै नाम र सर्वनामबीचको सङ्गति व्यवस्था पाइन्छ तर यस भाषामा आदरार्थीको व्यवस्था नभएकोले नामले लिने आदर अनुसार सर्वनामका फरक फरक आदरार्थी रूपहरूको प्रयोग हुँदैन । नामको वचनअनुसार सर्वनामको वचनको प्रयोग भने यस भाषामा पनि पाउन सकिन्छ । जस्तै :

	नेपाली भाषा	आठपहरिया भाषा
एक वचन/अनादर	केटो बजार गएको छ । ऊ भरे आउँछ ।	एम्बेछा खालडगा खाडेसे । उन् हाट्लेमो टायुक् ।
बहुवचन	केटाहरू बजार गएका छन् । उनीहरूभरे आउँछन् ।	एम्बेछाची खालडगा आखाडेसे । उन्चिडा हाट्लेमो ओटायुक् ।
एकवचन/ अनादर	भाइले एम.ए.पास गर्‍यो । ऊ अब जागिर खान्छ ।	आन्फाडा एम.ए. पास चोगुए । उन्ना हिट्नुङ् जागिर चोटु ।
बहुवचन	भाइहरूले एम.ए.पास गरे । उनीहरू अब जागिर खान्छन् ।	आन्फाचिडा एम.ए.पास ओचोगुए । उन्चिडा हिट्नुङ् जागिर ओचोटु ।
आदर	दाजुले एम.ए.पास गर्नुभयो । उहाँ अब जागिर खानुहुन्छ ।	आम्बुडा एम.ए.पास चोगुए । उन्ना हिट्नु जागिर चोटु । (आदर व्यक्त नभएकै अवस्थाको प्रयोग) आदर
	भान्जा बजार गएका छन् । उनी भरे आउँछन् ।	आनाम्पा खालडगा खाडेसे । उन् हाट्लेमो टायुक् । (आदर व्यक्त नभएकै अवस्थाको प्रयोग)

यहाँ नेपाली भाषामा एकवचन अनादरवाची नाम 'केटो' र 'भाइ' का सट्टामा आएको 'ऊ' सर्वनाम पनि एकवचन पनि एकवचन अनादरवाची नै छ। 'दाजु' र 'भान्जा' चाहिँ एकवचन आदरार्थीमा प्रयुक्त छन्। यिनका सट्टामा आएका 'उहाँ' र 'उनी' सर्वनाम पनि एकवचन आदरार्थीमै प्रयुक्त छन्। यस भाषामा बहुवचनमा व्यक्त भएका 'केटाहरू' र 'भाइहरू' नाम पदका सट्टामा आएको 'उनीहरू' सर्वनाम पनि बहुवचनवाची नै छ। त्यसरी नै आठपहरिया भाषामा प्रयुक्त एकवचन नाम 'एम्बेछा' (केटो), र 'आन्फा' (भाइ) का सट्टामा आएको 'उन्' (ऊ) सर्वनाम पनि एकवचनमा नै छ, तर 'आम्बु' (दाजु) 'आनाक्पा' (भान्जा), चाहिँ नेपालीमा जस्तो आदरार्थीमा नभई अनादर सरह व्यक्त हुने र तिनका सट्टामा आएको 'उन्' (ऊ) सर्वनाम पनि अनादरकै रूपमा प्रयुक्त भएको पाइन्छ। बहुवचनबोधक नाम 'एम्बेछाची' (केटाहरू) र 'आन्फाची' (भाइहरू) का सट्टामा आएको 'उन्ची' (उनीहरू) सर्वनाम पनि बहुवचनबोधक नै छ। यसर्थ वचनका आधारमा दुवै भाषामा नाम र सर्वनामबिच समानता पाइए पनि आदरका आधारमा नेपाली भाषामा मात्र समानता देखिन्छ। आठपहरिया भाषामा नाम पदको आदरार्थी रूप नहुने हुँदा त्यसले लिने सर्वनाम पनि आदरार्थीमा प्रयुक्त हुँदैन।

क्रियायोगी र क्रियाबीच सङ्गति

वाक्यमा प्रयुक्त क्रियायोगी पद क्रिया चयनको आधार बन्नु वा क्रियायोगीका आधारमा क्रियापद निर्धारण हुनु यस प्रकारको सङ्गति हो। नेपाली भाषामा समयवाचक क्रियायोगी र क्रियापदका बीचमा विशेष सङ्गतिको व्यवस्था पाइन्छ। आठपहरिया राई भाषामा पनि यसप्रकारको व्यवस्था फेला पार्न सकिन्छ।

नेपाली भाषा	आठपहरिया भाषा
ऊ हिजो बजार गयो।	उन् आसेन खालाङ्गा खाडे।
ऊ आज बजार जान्छ।	उन् हाट्ले खालाङ्गा खाट्युक्।
ऊ भोलि बजार जान्छ/जानेछ।	उन् हान्डेड खालाङ्गा खाट्युक्।
पोहोर निकै जाडो भयो।	नामनिड टुक्लोक् चुङ् वासे।
आघौँ यति जाडो नहोला।	हान्डेमाड नाट्टेप्पा चुङ्गवानिना होला।

यहाँ नेपाली भाषामा प्रयुक्त 'हिजो' र 'पोहोर' विगत समय सम्बद्ध 'आज' अभूत जारी समय सम्बद्ध र 'भोलि' तथा 'आघौँ' अभूत आगामी समय सम्बद्ध क्रियायोगीहरू हुन्। यिनको प्रयोगले क्रियापदको भूत, अभूत (वर्तमान तथा भविष्यत्) रूप स्वाभाविक बनेका छन्। आठपहरिया भाषामा पनि यही स्थिति पाउन सकिन्छ। यस भाषामा आसेन (हिजो), हाट्ले (आज), हान्डेड (भोलि), नामनिड (पोहोर) र हान्डेमाड (आघौँ) ले पनि नेपाली भाषामा भैँ क्रियापदको भूत, अभूत (वर्तमान, भविष्यत्) रूप चयनमा आधारको काम गरेका छन्। तसर्थ उक्त दुवै भाषामा क्रियायोगी र क्रियाबीच सङ्गतिगत समानता कायम भएको पाइन्छ।

नेपाली भाषामा स्थानवाचक क्रियायोगीले क्रियापद निर्धारण गर्दैन तर आठपहरिया भाषामा भने कतिपय स्थानवाचक क्रियायोगीअनुसार क्रिया निर्धारण हुन्छ। यस अर्थमा यस भाषामा क्रियायोगी र क्रियाबीच विशेष सङ्गति व्यवस्था समेत पाउन सकिन्छ। जस्तै

नेपाली भाषा	आठपहरिया भाषा
हामी माथिबाट आयौं।	आनिडा टोलाम्बा उङ्सिडे
हामी तलबाट आयौं।	आनिडा योलाम्बा काङ्गिडे
हामी परबाट आयौं।	आनिडा यालाम्बा आविडे
हामी बजारबाट आयौं	आनिडा खालाङ्गालाम्मा टाङ्गिडे (दिशा स्पष्ट नहुँदा)

यहाँ आठपहरिया भाषाका वाक्यमा प्रयुक्त 'टोलाम्बा' (माथिबाट), 'योलाम्बा' (तलबाट), 'यालम्बा' (परबाट), 'खालाम्बालाम्बा' (बजारबाट वा अन्तबाट) क्रियायोगीले 'आयौं' अर्थका फरक फरक क्रियाका रूपहरू (क्रमशः उड्सिडे, काडिडे, आविडे र टाइडे) सँग सङ्गति लिएका छन् । यी क्रियाका रूपहरू तोकिएवाहेकका अरू क्रियायोगीहरूसँग प्रयोगमा आउन सक्दैनन् । यस्तो व्यवस्था नेपाली भाषामा पाइँदैन । यस भाषामा यस प्रकारका स्थानवाचक क्रियायोगी र क्रियावीच नभएर कर्ता र क्रियावीच सङ्गति कायम भएको देखिन्छ ।

कोटिकर र अन्य शब्दका बीच सङ्गति

थोपो, सितो, भुत्तो, विटो जस्ता एकाइ जनाउने शब्दहरूलाई नै कोटिकर शब्द भनिन्छ । वाक्यमा यस्ता शब्द सामान्यतया सङ्ख्यावाचक शब्दसँग मिलेर विशेषणका रूपमा र भेदक विशेषणका भेद्यका रूपमा प्रयोगमा आउँछन् । विशेषणका रूपमा प्रयोग हुँदा नेपाली भाषाका वचनानुसार फरक रूपका कोटिकरको प्रयोग हुन्छ । आठपहरिया भाषामा भने वचनानुसार फरक रूपका कोटिकको प्रयोग भएको पाइँन्छ । भेद्यका रूपमा प्रयोग हुँदा चाहिँ उक्त दुवै भाषामा यिनले वचनानुसार फरक रूपमा क्रियापदसँग सङ्गति लिएको पाइँन्छ जस्तै :

नेपाली भाषा	आठपहरिया भाषा
एक थोपा पानी छ ।	ठिक थोपो चुवा युङ्गवा
दुई थोपा पानी छ ।	इप्पोक् थोपो युवा युङ्गवा ।
एक विटो दाउरा छ ।	ठिक उविटा सिङ्ग युङ्गवा ।
चार विटा दाउरा छ ।	टेम्बोक् उविटा सिङ्ग युङ्गवा ।
भातको सितो पोखियो ।	चामाङ्ग सिटा बेडे ।
भातका सितो पोखिए ।	चामाङ्गना उसिटा ओबेडे ।
मकैको भुत्तो हरायो ।	माकेडा भुत्तो मासे ।
मकैका भुत्ता हराए ।	माकेडाना भुत्तोची ओमासे ।

यहाँ थोपो, विटो, सितो, भुत्तो जस्ता कोटिकरहरू प्रयोग भएको वाक्यका उदाहरणहरू प्रस्तुत गरिएका छन् । सुरुका चार वाक्यमा कोटिकर विशेषणका रूपमा र पछिल्ला चार वाक्यमा भेद्यका रूपमा प्रयोग भएका छन् । नेपाली भाषामा एक एकाइ जनाउने सङ्ख्यावाचक र भेदकले ओकारान्त कोटिकरसँग सङ्गति दर्साएका छन् र एकभन्दा बढी एकाइ जनाउने सङ्ख्यावाचक र भेदकले आकारान्त कोटिकरसँग सङ्गति दर्साएका छन् । भेद्यका रूपमा प्रयुक्त कोटिकरले पनि सोहीअनुसार क्रियापदसँग सङ्गति लिएको पाइँन्छ । आठपहरिया भाषामा पनि नेपाली भाषामा जस्तै भेद्यका रूपमा प्रयुक्त कोटिकरले एकाइ अनुसारका भेदक र क्रियापदसँग सङ्गति दर्साएको पाइँन्छ तर विशेषणका रूपमा प्रयोग हुँदा चाहिँ एकाइअनुसार सङ्ख्यावाचक र कोटिकरको फरक रूपसँग सङ्गति भएको पाइँदैन । ठिक् थोपो, इप्पोक् थोपो, ठिक् उविटा, टेम्बोक् उविटा जस्ता प्रयोगले यस कथनको पुष्टि गर्दछन् ।

निष्कर्ष

नेपाली भाषामा पुलिङ्गी विशेष्यका लागि पुलिङ्गी विशेषण र स्त्रीलिङ्गी विशेष्यका लागि स्त्रीलिङ्गी विशेषणको प्रयोग पाइँन्छ । आठपहरिया भाषामा भने पुलिङ्गी र स्त्रीलिङ्गी विशेष्यले आआफ्नो वर्गको विशेषण नलिई साझा विशेषण लिएको पाइँन्छ । नेपाली र आठपहरिया दुवै भाषामा वचनका आधारमा विशेषण र विशेष्यबीच समानता पाइँन्छ । अर्थात् दुवै भाषामा एकवचन विशेष्यका लागि एकवचनको विशेषणको रूप र बहुवचन विशेष्यका लागि बहुवचन विशेषणको रूप प्रयोगमा आउँछन् । नेपाली भाषामा विशेषण र विशेष्यका

अनादर र आदरका अलग अलग रूपहरू प्रचालनमा छन् । यस अर्थमा आदरका आधारमा नेपाली भाषामा विशेषण विशेष्यविच समानता पाइन्छ । आठपहरिया भाषामा भने विशेषण र विशेष्यका अनादर आदरका छुट्टाछुट्टै रूपहरू नै देखिँदैनन् । दुवै भाषामा वचनका आधारमा नाम र सर्वनामविच समानता पाइए पनि आदरका आधारमा नेपाली भाषामा मात्र नाम र सर्वनामबीच समानता पाइन्छ । दुवै भाषामा कर्ता र क्रियाविच वचन र पुरुषका आधारमा समानता पाइन्छ । लिङ्गका आधारमा नेपाली भाषामा जस्तो आठपहरिया भाषामा क्रियाका अलगअलग रूपहरूसँग सङ्गति हुँदैन । यद्यपि दुवै भाषामा कर्ताका स्त्रीलिङ्गी पुलिङ्गी रूपहरू प्रयोगमा आएका छन् । आदरका आधारमा भने नेपाली भाषामा कर्ता र क्रियाविच समानता पाइए पनि आठपहरिया भाषामा कर्ता र क्रियाका विभिन्न तह र रूपहरूनै पाइँदैनन् । नेपाली भाषामा द्विवचनको व्यवस्था छैन तर आठपहरिया भाषामा द्विवचनको व्यवस्था पाइन्छ । प्रथम पुरुष, द्वितीय पुरुष र तृतीय पुरुषमै यस भाषामा द्विवचनका कर्ता र क्रियाका अलगअलग रूपहरू प्रचलनमा आएकोले सोहीअनुसार सङ्गति कायम भएको पाइन्छ । नेपाली भाषामा कर्तृवाच्यमा कर्ता र क्रियाबीच सङ्गति हुन्छ । आठपहरिया भाषामा भने सकर्मक कर्तृवाच्यमा पनि कर्मअनुसार क्रिया निर्धारण हुन्छ । दुवै भाषामा समयवाचक क्रियायोगी र क्रियाबीच समान सम्बन्ध देखिन्छ तर आठपहरिया भाषामा स्थानबोधक शब्दले समेत क्रिया निर्धारण गर्दछ । यस भाषामा यस्ता क्रियायोगी र क्रियाबीच सङ्गति कायम भएको पाइन्छ । दुवै भाषामा कोटिकर र अन्य शब्दका विचमा सङ्गतिसम्बन्धी समान अवस्था देखिन्छ । दुवै भाषामा वाच्य परिवर्तनको अवस्था पाइन्छ तर नेपाली भाषामा कर्म र क्रियाका बीचमा लिङ्ग, वचन र आदरका आधारमा समानताको अवस्था पाइए पनि आठपहरिया भाषामा वचनका आधारमा मात्र कर्म र क्रियाबीच समानताको अवस्था देखिन्छ ।

सन्दर्भसामग्री

- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०५८). *समसामयिक नेपाली व्याकरण*. विद्यार्थी पुस्तक भण्डार.
- किम्दाङ, प्रेम र अन्य (२०७२). (सम्पा.). *आठपहरिया नेपाली अङ्ग्रेजी शब्दकोश*. आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान.
- केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग (२०१२). *राष्ट्रिय जनसङ्ख्या तथा घरधुरी गणना*. राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय, नेपाल सरकार.
- गुरागाईं, यज्ञप्रसाद (२०५०). *आठपहरिया राई जातिको संस्कृति*. अप्रकाशित गाउँ पार्श्वचित्र.
- गौतम, देवीप्रसाद (२०४९). *नेपाली भाषा परिचय*. साभा प्रकाशन.
- न्यौपाने, टङ्कप्रसाद (२०५८). *आठपहरिया राईको भाषिक अध्ययन*. अप्रकाशित विद्यावारिधि शोधप्रबन्ध. त्रिभुवन विश्वविद्यालय.
- पोखरेल, बालकृष्ण. त्रिपाठी, वासुदेव. पराजुली, कृष्णप्रसाद. शर्मा, गोपीकृष्ण र भट्टराई, हर्षनाथ (२०४०). (सम्पा.). *नेपाली बृहत् शब्दकोश*. नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान.
- शर्मा, मोहनराज (२०५३). *शब्दरचना र वर्णविन्यास वाक्यतत्त्व*. अभिव्यक्ति र पाठहरू. नवीन प्रकाशन.
- श्रेष्ठ, शिवकुमार (२०५७). धनकुटाका आठपहरिया राईहरू. *चिन्तनधारा* २३) नेपाल प्राध्यापक संघ.